

Gazete Haber Başlıklarında Öteki'nin İnşası

Özet

Ötekileştirmenin, medyada ve özellikle de gazetelerde nasıl inşa edildiğinin ortaya konması, iletişim sorunlarıyla ilgilenen araştırmacıların yanı sıra, kamusal yaşamın çeşitli aktörleri (yönetim organları, denetleme kurum ve kurulları, sosyal ve politik aktörler, sivil toplum kuruluşları gibi) ve gazeteler için de büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma, Türk basınında farklı yönelimlerden dört ulusal gazetenin ilk sayfalarında yer alan haber başlıklarında, çeşitli grupların, kurumların veya bunların özdeşleştirildiği anlayış ve değerlerin ötekileştirilme tarzları üzerine odaklanmaktadır. Araştırma örneklemini, *Hürriyet* ve *Cumhuriyet*'in 1979-2005, *Tercüman*'ın 1979-1990, *Zaman*'ın 1987-2005 arası dönemlerinden her hafta bir gazete alınarak oluşturulmuştur. Haber başlıklarının içerik analizi ile değerlendirilmesi sonucunda *Cumhuriyet*'te 842, *Hürriyet*'te 825, *Tercüman*'da 474 ve *Zaman*'da 863 haberde ötekileştirme örneği saptanmış ve incelenmiştir. Başlıkların analizinde Bar-Tal ile Volpato ve Cantone'den alınan ve ayrıca bu araştırma için tarafımızdan geliştirilen ötekileştirme tarzları kullanılmış ve nihai olarak gazetelerde ağırlıklı 12 ötekileştirme tarzının hâkim olduğu saptanmıştır.

Anahtar sözcükler: Öteki, ötekileştirme, meşruiyet dışına çıkarma, insanlık dışına çıkarma.

Construction of 'Other' In The Newspaper Headlines

Abstract

The examination of the construction process of othering in media, especially in newspapers, is important for both the researchers interested in communication, for various agents of public life (management agencies, inspection institutions and committees, social and political actors, NGOs etc) and for the newspapers themselves. This research held in this context, focuses on the othering process of various groups, institutions, apprehension and values affiliated with these groups, by examining the titles of news of the first page of four national daily newspaper of Turkish Press. The research sample is made up by the selection of one newspaper per week from *Hürriyet* and *Cumhuriyet* (1979-2005), *Tercüman* (1979-1990) and *Zaman* (1987-2005). Along with the evaluation of the news headlines by using content analysis, 842 sample of othering from *Cumhuriyet*, 825 from *Hürriyet*, 474 from *Tercüman* and 863 from *Zaman* are determined and examined. For the analysis of the titles, othering samples from Bar-tal, Volpato and Cantone and the ones that we had developed for this research are used. Consequently, 12 kind of othering are dominant in the newspapers are determined.

Key words: Other, othering (alterisation), delegitimization, dehumanisation.

Yurdağül Bezirgan Arar

*Ege Üniversitesi
İletişim Fakültesi*

Nuri Bilgin

*Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi*

Gazete Haber Başlıklarında Öteki'nin İnşası

Bir şeyin amacı, onun varoluş nedeni olarak alındığında, gazetelerin varoluş nedeninin belirli bir alanda ve belirli bir kültürel bağlamda bulunan çok sayıda bireyin haberdar edilmesi olduğu söylenebilir. Söz konusu bireyler bütünü, aralarında doğrudan bağ olmaması ve *a priori* olarak birbirinden ayırt edilmemeleri nedeniyle, sosyolojik açıdan tartışmaya açık da olsa bir 'kitle' olarak görülebilir; bu anlamda gazeteler, kitleye yönelik 'haberler' üreten kitle iletişim aygıtları arasında yer alırlar.

Gazeteci, bir toplumda kültür atomlarının dolaşımını ifade eden "sosyo-kültürel devre"nin (Moles, 1983) önemli bir halkasıdır; bu çerçevede çeşitli haber kaynaklarıyla sürekli temas içinde, düzenli veya olay fırsatlarına bağlı olarak kendine ulaşan enformasyonları ayıklar; çevresel verilerdeki varyasyonları, yani 'olağan dışı' olayları yakalar; insani ilgi ve orijinallik kriterlerine göre süzer (Bilgin, 1977) ve alıcı kitle tarafından anlaşılabilir bir dile çevirir. Bu bağlamda gazetecilik, belirli bir formasyona dayalı, teknik bir uzmanlık alanı niteliği taşır.

Gazetecilerin pratiği, çoğu durumda bu teknik çerçevenin dışına taşar. Demokratik toplumlarda enformasyon dolaşımında artan önemleri dolayısıyla gazeteciler, zaman zaman propaganda yapmakla, okurlarını manipüle etmekle, kamuoyunun yönlendiricileri (*spin doctor*) olarak çalışmakla suçlanır. Basın mensuplarını "edebiyatın haydutları" olarak niteleyen Voltaire'den bu yana gazetelerin eleştirisi, toplumun gündeminde sık sık öne çıkmaktadır. Öyle ki basın kuruluşlarına yönelik eleştiriler modern demokratik

toplumların en gözde temalarından biri olmuştur. Tüm dünyada, "hafiflikle, yetkin olmamakla, açgözlülükle ve güçlülerle paralel düşünmekle, sorumsuzlukla, dokunulmaz olmakla, doğru haber vermemekle, bildiklerini saklamakla" suçlanan gazetecilerin, "piyasa yasalarına ve finans dünyasının güçlerine bağlı oldukları, kitleleri yabancılaştırdıkları, önemli olanı sakladıkları, hissedarların hizmetine girdikleri", (Des Desert vd., 2003: 10-11), "meşruiyetlerini yitirdikleri, korporatizmden sıyrılmadıkları, sonuçlarını düşünmeden dengeleri ve güç ilişkilerini bozdukları" (Lemieux, 2003: 12) öne sürülmektedir.

Tüm bu eleştiriler, esas itibariyle gazetecilik meslek etiği ile ilgilidir ve gazeteciliğin yanlı ve indirgenmiş bir imajını sunmaktadır. Çünkü çoğu havada olan bu eleştiriler, sadece gazetelerin olağan çalışma düzeninden sapmalara odaklanmakta, gazetelerde rutin olarak toplumsal sorunların sergilenişini, güçlülerin eleştirilişini, yolsuzluk ve yasadışı olayların ortaya çıkarılışını, mali güçlere ve reklâmcılara karşı yürütülen iç mücadeleyi, yanlış veya yalan haberlerin bir kısmının haber kaynaklarının tahrifatından ileri geldiğini dikkate almamaktadır.

Buna karşılık toplumsal yaşamımız açısından az ya da çok önemli olan pek çok konuda gazeteler, dünya görüşlerinden, okurlarıyla geliştirdiği ilişki biçimlerinden, kamuoyunda oluşturduğu imajlarından ve kurumsal kimliklerinden kaynaklanan çeşitli etki-lerde bulunmakta ve bu anlamda sorumluluk taşımaktadır.

Gazeteci, enformasyon üretmekle yükümlüdür. Gazetecilerin enformasyonları işleyişi ve haber üretimi, esas itibarıyla enformasyonun sunumu ve temsiliyle ilgili çeşitli işlemleri kapsar. Temsil konusu genel olarak kamusal bir kişi, çeşitli türden grup ve örgütler, politika ve ideolojiler olabilir; ancak temsil etme, temsil edilenden ziyade temsil edenin etkinliğidir. Bu anlamda daima niyetlilik taşır (Metzger, 2006: 59). Her haber, temsil ettiği şeyin yönlendirilmiş, sınırlı, üzerinde oynanmış veya bozulmuş bir imajın sunar.

Bu durumda haber üretimi, mekanik bir işlemler setine indirgenemez. Gazetecilik, olayları isimlendirmeye, göstermeye ve dolaşısıyla onlara bir varlık kazandırmaya dayanır. Mathien'in belirttiği gibi, sosyal gerçekliğin tezahürleri, habere dönüştürülmedikçe kendiliğinden bir anlam taşımazlar; haberler, 'reel' dünyaya değil, 'temsiller' evrenine aittir (1992: 13). Bu anlamda gazeteci, sosyal temsiller teorisinin (Moscovici ve Hewstone, 2003) öngördüğü gibi, gündelik yaşamımızın dokusunu oluşturan sosyal düşüncenin başlıca mimarlarından biridir. Toplumda ilgi konusu olan sorun veya olaylar, kişi veya kurumlar, keşif veya icatlar hakkında çok sayıda kişi tarafından paylaşılmış bilgiler, imajlar, tutumlar, inançlar ve değerler üreterek bunları bir sosyal temsil formuna sokar. Böylece kamusal öneme sahip kişiler (politik, ekonomik ve sosyal yaşamın ön plandaki aktörleri) ve kurumlar (partiler, sendikalar, örgütler ve kuruluşlar) konusunda kamuoyunun oluşumunda ve yöneliminde etkili bir rol oynarlar.

Gruplar Arası İlişkiler ve Kimlik Politikaları

Günümüzde nispeten olumsuz bir anlam yüklenen 'propaganda' veya ticareti model alan 'siyasal pazarlama' kavramları yerine 'siyasal iletişim' kavramı öne çıkarılıyor. Propaganda terimi, sadece, medyanın monolitik bir nitelik gösterdiği, yöneticilerin iletişimleri doğrudan kontrol ettiği ve şef kültürünün hâkim olduğu bağlamlarda kullanılıyor. Ayrıca daima karşı tarafın propaganda yaptığı öne sürülüyor. Bu çerçevede, iletişim=demokrasi; propaganda=diktatör-

lük denklemleri işleniyor. Bununla siyasal iletişimin, adi bir propaganda olmadığı fikri işleniyor (Le Bohec, 2006: 83). Ancak, bazı manipülasyon teknikleri çok daha ustalıkla bir şekilde kullanılıyor. Çünkü Mercier'nin öne sürdüğü gibi, siyaset, kendini gerçekleştirmek için iletişime ihtiyaç duyar ve bu nedenle iletişim ile siyaset birbirini gölge gibi izler (2004: 74). Siyaset ile gazeteler arasında karmaşık bir ilişki olmakla birlikte, çoğu kez, siyasal aktörler, gazeteleri araçsallaştırır; kitlelere ulaşmada başvuracakları teknik bir kanal gibi görmeye meyleder. Belirli bir toplumda mevcut çeşitli kesim veya gruplar arasındaki güç ilişkileri bağlamında gazeteci, iradi bir seçimde bulunmasa da, çoğu kez ve kolaylıkla, sosyal aktörlerin söylemlerindeki zımnî retorik oyunlarına dahil olur.

Gruplar arası ilişkiler, daima çatışmalı, en azından gerilimli ilişkilerdir. Mevcut kaynakların paylaşımı, tarihsel düşmanlıklar, sosyo-kültürel talepler gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanan bu gerilimler, çoğu kez kolektif kimlik inşasına yönelik bir müzakere biçiminde kendini gösterir. Sosyal kimlik teorilerinin (Tajfel, Turner gibi) ortaya koyduğu üzere bu inşa, bir aidiyet grubu (iç-grup) ve bir diğer grup (dış-grup) ayrımıyla başlar. Ardından her grup kendi içinde homojenleştirilirken gruplar arası mesafe ve farklılıklar abartılır. Nihayet grup üyelerinin öz-değerlilik duygularını korumak ve benlik saygısını yükseltmek için aidiyet grubu olumlu, dış grup ise olumsuz özelliklerle yüklenir. Geçmiş ve olaylar, etnosantrik bir tarzda yeniden yorumlanır. Gruplar, 'biz' ve 'onlar' şeklinde kontrast içine sokulur. Bu gerilim, gruplar arasında, önyargılar ve kalıp yargılarla aşığılama, dışlama, reddetme, mesafeli tutma, düşmanlık ve hatta yok etme gibi farklı tepki ve biçimlerde ortaya çıkar.

Ancak bir grup bu tepkilerden hangisini gösterirse gösterebilir, kendi kimliğini inşa için bir diğer gruba ihtiyaç duyar; kendini ona referansla tanımlar. Bu, kimliğin tanımlanmasında ve korunmasında bir dış sabit nokta arayışıdır. İnsan zihninin çift kutupluluğa (dikotomi) eğilimi, estetik yargılar (güzel-çirkin) kadar ahlaki yargılar (iyi-kötü) planında da sıkça gözlenen bir durumdur. Her kimlik,

kendi değerinin negatif garantisi gibi duran bir başka kimliğe karşı inşa edilir. Grubun 'biz' olarak yüceltilmesi, bir başka grubun 'onlar' olarak alınması ve olumsuzlanmasını gerektirir. Bu olumsuz kategorilendirme, yaygın terimiyle 'öteki'nin icadı ya da 'ötekileştirme' etkinliğidir. Hedef grupların, toplumun gözünde, 'haksız', 'meşruiyet dışı', 'eksik' bir hale gelmesiyle sonuçlanan ötekileştirme, insanlık dışına atma/gayri insanileştirme (*dehumanisation*), toplumdandırılma (*outcasting*) veya onlara olumsuz özellikler yükleme (*trait characterization*) gibi çeşitli şekillerde somutlaşmaktadır. Ötekileştirme anlamında meşruiyet dışına atma, bir grubun veya grupların kabul edilebilir norm ve/veya değerlerin sınırları dahilinde davranıldığı düşünülen insan gruplarından dışlanan aşırı olumsuz toplumsal kategoriler içinde tasnif edilmesidir (Bar-Tal, 1990: 65). Araştırmamızda sosyal kriterler veya kategoriler (ırk, ulus gibi) temelinde bir kişi veya gruba karşı önyargılar oluşturma sürecini ifade eden ötekileştirme (*othering* veya *alterisation*) kavramı, hedef kişi veya grupları ötekiliğe (*alterite*), öteki rolüne sokma, stereotipleşmiş olumsuz imajlarla nitelendirme, meşruiyet dışı kılma, gözden düşürme gibi boyutları da kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanılmıştır.

Gazeteler ve Ötekileştirme Pratikleri

Ötekileştirme, mesafeli durduğumuz veya aidiyet grubumuzun dışında konumladığımız hedef grup hakkında bir takım tutum, kanaat, inanç, imaj ve anlamlar, ön yargı ve stereotipler gibi çeşitli bilişsel öğelerin bir bütünüdür ifade eden bir sosyal temsil geliştirmeyi içerir. Bu sosyal temsilin oluşumunda ve yayılmasında kitle iletişim araçları önemli bir rol oynarlar. Ötekileştirmenin, medyada ve özellikle de gazetelerde nasıl işlediğinin ve gerçekleştirildiğinin anlaşılması (Brookes, 1995), iletişim sorunlarıyla ilgilenen araştırmacılar kadar kamusal yaşamın çeşitli aktörleri (yönetim organları, denetleme kurum ve kurulları, sosyal ve politik aktörler, sivil toplum kuruluşları gibi) ve hatta gazeteler için de büyük önem taşımaktadır.

Nitekim toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamında etkili kamusal aktörlerin medya tarafından temsili ve sunumu, genelde sosyal bilimlerde ve özelde iletişim bilimlerinde dinamik bir araştırma alanı olarak gelişmiştir. Özellikle muhalif hareketlerin, yabancıların ve azınlıkların medyada temsili, araştırmacıların başlıca ilgi konularından biri olmuştur. Çeşitli araştırmacılar bu temsil etkinliğinde, toplumda mevcut normları ve yerleşik düzeni pekiştirmeye yönelik bir çaba görmektedir. Demokratik toplumlarda düşüncenin denetimini irdeleyen Chomsky (1993), medyanın açık seçik ve zorlayıcı bir etkide bulunmaktan ziyade, seçtiği bilgileri ve sosyal kodları alıcı kitlede yayma yoluyla standartlaştırıcı bir etkide bulunduğunu ve etkinin gizliliği nedeniyle alıcıların bunlara karşı herhangi bir sansür uygulamamasıyla gönüllü olarak katılmalarının sağlandığını öne sürmüştür. Medya tarafından ustalıkla uygulanan bilişsel kontroldeki gizli şiddet olgusu, medyanın insanlar üzerindeki moral ve ideolojik egemenliğini ifade eden “rızanın üretilmesi” sürecidir. Bunun en ustalıkli örneklerinden biri, McCartizm döneminde üretilen komplo teorileri ile Amerikan toplumunun sıkıntılarının 'büyük şeytan' SSCB'ye bağlanmasıdır.

Kitlelerin gönüllü katılımının sağlanmasıyla ilgili olarak Halimi ve Rimbart (2004), medyanın burjuvaziye üç şekilde hizmet ettiğini öne sürmüştür: İlk olarak medya, insanî ve evrensel adına zenginlerin çıkarlarını gizlemektedir; bunun için pazar düşüncesine ve küresel düzene rıza üretmektedir. İkinci olarak tarihsel süreci gizleyerek, insanları depolitize ederek ve hareketsizliğe sevk ederek kapitalist düzenin, çekim yasası kadar doğal ve ebedi olduğu anlayışını savunmaktadır. Ve nihayet medya, kendisinin verimlilik yasalarına ve pazar ekonomisi kurallarına bağlı bir endüstri olduğu fikrini işlemektedir.

Vietnam Savaşı sırasında ABD'de medyanın çeşitli protesto hareketlerine yaklaşımını irdeleyen Gitlin (1980), medyanın bu hareketlerin doğasını bozma sürecini analiz etmiştir. Ona göre sosyal protesto hareketleri medyaya çıkararak etkili olmak ve medyayı kendi amaçları için kullanmak isterlerken, sonuçta medya tarafından

kullanılmaktadırlar. Medya bir hareketin sorumlularını meşhur etmek için seçerken, bir muhalif hareketten beklemedikleri klişeye en uygun muhalefet yöneticisine tekabül eden hareket sorumlularını seçmektedir. Sonuçta, bu hareketlerin sadece taktik tercihlerini değil yapısını da etkilemektedir.

Farklılıkların medyada temsili, Türkiye'de de çeşitli araştırmacıların ilgi alanı olmuştur. Alankuş Kural (1995), medyanın etnik ve dinsel 'ötekilik' tiplmelerini çeşitli medya formatları üzerinde gerçekleştirdiği bir çalışmayla ortaya koymuştur. Çalışmaya göre medya, aleniyet kazandırdığı bir grup öteki'nin direnişlerini simgeleyen söylem/sembollerini elinden alıp hâkim ve muteber olana çeşitli biçimlerde eklemlemeye çalışarak; onları işledikleri/işleyecekleri suçun şiddetine göre 'aramıza katılıp normalleştirilebilecekler', bu mümkün olmadığında 'teşhir edilip cezalandırılması gerekenler' ya da daha da marjinalleştirip 'safra olarak atılması gerekenler' olarak kodlamakta; onlara, 'tehlike oluşturmadıkları ve kendi cemaatleri içinde kaldıkları sürece hoşgörü' talep etmekte; onları kimi zaman 'iyileştirilebilir, çok geç olmadığı takdirde ıslahı mümkün geçici bir sapma' olarak resmetmekte veya 'kriminal dünyanın insanları, bize de zararları dokunabilecek harici ötekiler' ya da 'aslında bizden olup bunun farkında olmayanlar' gibi çok farklı şekillerde tasnif etmektedir.

Yazılı basında Kardak Krizi'nin işlenişini ele alan Baştürk Akça (2007), krizle ilgili haber metinlerinden hareketle Türk ulusal söyleminin ve birliğinin tesisinde, düşman 'öteki'nin rolünü incelemiş ve basının Türk milliyetçiliğinin 'öteki' söylemini benimseyerek yeniden ürettiğini öne sürmüştür. Konuyla ilgili haberleri söylem analizi yöntemiyle analiz eden bu çalışmaya göre, basında ulusal meselelerde halk arasında 'birlik, beraberlik' duygusunu oluşturacak şekilde milliyetçi söylemi yeniden üreten bir yayıncılık anlayışı hâkimdir. Kardak Krizi örneğinde bu tutum, haberlerde Türk ulusunun yüceltilmesi, ezeli ve tarihsel 'düşman' olarak Yunanistan'ın ise olumsuz niteliklerle tanımlanmasında ortaya çıkmaktadır. Benzer tutum, Yunan medyası için de geçerlidir ve her iki ülkede de

medyanın birbirini 'düşman' olarak kodlayan tutumu krizi körükleyen ve tırmandıran ana nedenlerden biridir.

Avusturya basınında yabancı düşmanlığı ve yabancının tasarımı konusunda yaptığı araştırmada Alver (2003), basının negatifliğe ve etnik ayrımcılığa yönelerek, ön yargıların hem üretilmesine hem de pekiştirilmesine katkıda bulunduğunu; okur/izleyiciye kendi ötekileştirici çerçevesini dayattığını; yabancı düşmanlığının temsiline yer verirken, yabancıyı pozitif şekilde tanımlayan mecralar açmadığını ortaya koymuştur. Politika, eğitim kurumları ve bilim gibi medya da pek çok söylemin yanı sıra ayrımcı söylemin üretim ve yayılma merkezlerinden biridir. Alver'in (2005) temas ettiği şekliyle problemin bir boyutu “milyonlarca ekonomik, siyasi ve savaş göçmenlerinin yaşadığı Avrupa ülkelerinde medyanın, yabancıların kültürel hatta fiziksel farklılıklarını ön plana çıkararak onları ve yerleşik halkı farklı kategorilere yerleştirerek, 'biz/siz' söyleminin dolaylı ve dolaysız üreticisi durumuna gelmesi ve yabancılarla yerleşikler arasındaki açık ve gizli çatışmaları şiddetlendirmesidir”. Böylece medya, yabancılığı tanımlarken bir dışlama ilişkisini gündeme getirmektedir.

Dursun (2004) ise Türkiye'deki toplumsal ve politik gerilim alanlarından biri olarak İslamcı-Kemalist karşıtlığını İslamcı basın üzerinden incelediği çalışmasında, İslamcı basının Kemalizm'e ilişkin karşıtlıklarının üç analitik düzlemde belirlediği bulgusuna ulaşmaktadır: “Sistem sorunu” bağlamında “devlet/millet karşıtlığı”; “türban sorunu, demokrasi ve insan hakları sorunu” bağlamında ve “İslamcı terör sorunu” bağlamında. Buna göre, İslamcı basında Kemalizm, her bir tikel olay vesilesiyle, militarizm, totalitarizm, faşizm ve anti demokratlıkla eşdeğer kılınmakta ve bu eş değerlik zincirinde sürekli bir negativite kurgusu içinden sunulmaktadır. Ayrıca Kemalizm, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana değişen, dönüşen bir Kemalizm değil; ilk belirlediği dönemdeki özellikleriyle statik bir Kemalizm anlamında sabitlenmektedir. Çalışmaya göre, İslamcı basın kendi kurduğu evrensellik çerçevesiyle İslamcılığın kısmiliğini değil; Kemalizm'in kısmiliğini öne sürdüğü bir zeminde söylem mücadelesini sürdürmektedir.

1
Araştırmada, Bezirgan Arar'ın (2009) doktora tez çalışması için oluşturduğu gazete arşiv ve örnekleme kullanılmıştır.

Medya ve 'öteki'ne ilişkin bu teorik çerçeveden beslenen araştırmamız ise, Türk basınında farklı yönelimleri temsil eden dört ulusal gazetenin, ilk sayfalarında yer alan haber başlıkları üzerine odaklanmaktadır. Araştırma oldukça kapsamlı bir gazete arşivi üstünden yürütülmüştür. *Hürriyet*, *Cumhuriyet*, *Tercüman* ve *Zaman* gazetelerinden alınan araştırma örnekleminde; *Hürriyet* ve *Cumhuriyet* için 1979-2005, *Tercüman* için 1979-1990, *Zaman* için 1987-2005 yılları arasındaki dönem esas alınmıştır. Dönemlerin farkı *Tercüman*'ın 1990 yılında yayına ara vermesi ve örnekleminimize onun yerine, kısmen farklı bir dünya görüşünü ve yayın çizgisini temsil etse de muhafazakâr eğilimli bir başka gazete olan *Zaman*'ın dâhil edilmesi nedeniyledir. Örneklemin oluşturulmasında bu dört gazeteden söz konusu dönemler boyunca "her hafta bir günlük gazete" (çarşamba günleri) alınmış ve böylece toplamda yaklaşık 4.300 gazete örnekleme dâhil edilmiştir. Somut olarak belirtirsek bu dört gazetenin ilk sayfalarındaki tüm haber başlıkları alıkonmuş ve örnekleminimize dâhil edilmiştir. Örnekleme her bir gazeteden her hafta bazı günler bir tek, bazı günler birden fazla haber analize tabi tutulmuş ve incelenen toplam haber sayısı: *Hürriyet*'ten 1.592, *Cumhuriyet*'ten 1.625, *Tercüman*'dan 740 ve *Zaman*'dan 1.292 olmak üzere 5.249'a ulaşmıştır.

Gazete haberleri planında ötekileştirme, belirli bir grubun, kurumun veya bunların özdeşleştiği değerlerin ya da bunların sembolü durumundaki bir kişinin, olağan eleştiriyi aşan bir şekilde negatif özelliklerle yüklenmesi olarak tanımlanabilir. Daha önce Bezirgan Arar (2009) tarafından yapılan bir çalışmada, gazetelerin hedefleri arasında terör ve aktörleri (PKK gibi), anarşi ve aktörleri, ideolojik örgütler / gruplar (Dev-Sol, DHKP-C, TİKKO, komünistler, ülkücüler gibi), etnik gruplar/kimlikler, dini cemaatler/kuruluşlar/akımlar, dış ülkeler, dış örgütler (ASALA, EOKA gibi), uluslararası kuruluşlar (IMF, Dünya Bankası gibi) siyasal partiler, güvenlik/asayiş güçleri, dernek/örgüt/STK'lar, yasadışı aktörler (mafya, uyuşturucu veya silah kaçakçıları, vurguncular, hayali ihracatçılar gibi), laik kesimler/Kemalistler, laiklik ve rejim karşıtları/şeriatçılar, aydınlar, basın kuruluşları, eğitim kurum ve aktörleri (YÖK gi-

bi) bulunmaktadır. Bu çerçevede kodlayıcı iki kişi tarafından yapılan değerlendirme sonucunda *Cumhuriyet*'te 842, *Hürriyet*'te 825, *Tercüman*'da 474 ve *Zaman*'da 863 haberde ötekileştirme olgusu saptanmıştır. (Bu sayıya, aynı haberde birden fazla ötekileştirme tarzının bulunması halinde, ikinci veya üçüncü tarzlar dâhil değildir. Bu durumlarda en belirgin olan tarz dikkate alınmıştır). Gazete başına yıllık (her hafta bir gazete olmak üzere 52 haftalık) ortalamalar, sırasıyla yaklaşık 31, 30, 39 ve 45 şeklinde hesaplanmıştır. Bu sayılar *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* için 27 yıllık, *Tercüman* için 12 yıllık ve *Zaman* için 19 yıllık bir dönemin ortalamalarıdır. Bunlardan bazısında doğrudan ve açık seçik bir ifadeyle bazısında ise dolaylı veya örtük tarzda hedef alma ve olumsuzlama söz konusudur. Değerlendirmede, gazetelerin bazı sayılarında bu tür bir negatif yargılamaya hiç rastlanmamış bazılarında ise aynı günde, hatta aynı haberde (haber in alt ve üst başlıklarında, habere eklenen resimde ve bir uydu haberde ayrı ayrı olmak üzere) birden fazla ötekileştirme bulunmuştur.

Bu araştırmanın özgül amacı gazetelerin ön sayfalarındaki haber başlıklarında ötekileştirmenin nasıl yapıldığını irdelemek ve ortaya koymaktır. Bunun için esas olarak tematik bir analize başvurulmuştur. Zira bu konuda dikkati çeken ilk husus, hedef grupların olumsuzlanmasının, farklı boyutlarda yapılmasıdır; öteki'ler, varsayılan özsel/yapısal özellikleri, benimsedikleri kültürel modeller ve formlar, toplumsal normlara ve değerlere aykırı düşünce ve davranışları, ülkedeki yasal/hukuki düzen, evrensel değerler, ulusal değerler ve çıkarlar, gazeteyi çıkaran yayın grubunun dünya görüşü ve değerleri üzerinden yapılan atıflar ve nitelemelerle ötekileştirilmektedir.

Ötekileştirici ifadelerin tematik analizine, Bar-Tal'in (Bar-Tal, 1989 ve 1990; Oren ve Bar-Tal, 2005) kullandığı beş tarz (I. Grup) ile Volpato ve Cantone'in (2005) bunlara ek olarak ayırt ettikleri altı tarzdan dördü (II. Grup) birleştirilerek dokuz tarzla başlanmıştır; ancak bunların haber başlıklarının tümünü kapsamaması nedeniyle yedi tarz (III. Grup) daha eklenmiştir. Böylece 16 tarz elde edilmiştir:

I. Grup: Bar-Tal'in Ayırt Ettiği Tarzlara Göre Ötekileştirmeler

1. İnsanlık Dışına Atma-İnsanlıkta Alçaltma

Öteki'ni gayri insanileştirmeyi / insan saymamayı (*dehumanisation*) veya insanlıkta aşağı düzeye indirmeyi (*infrahumanisation*) belirten bu tarz, en uç halinde, "şiddeti ve gaddarlığı mümkün kılan bir ön yargı formu" olarak "insan davranışına uygun/yakışır şekilde davranmayı reddedenlerin insanlıktan dışlanması" (Halsam vd., 2007) olarak tanımlanabilir. Bu tarz, öteki'ni ahlaki rol, sorumluluk ve kuralların dışında tutmakta ve ona karşı şiddet ve saldırgan davranışları meşrulaştırmayı sağlamaktadır. Örneğin:

"Köpekler yine saldırdı... ASALA, iki turizm bürosunu bombaladı" (*Hürriyet*, 25 Mayıs 1983).

"Yahudi İsrail iyice insanlığını yitirmiş..." (*Zaman*, 6 Ocak 1988).

"Jivkov... kanla besleniyor" (*Zaman*, 31 Mayıs 1989).

"Ağlatan resim... Kundaklanan evin enkazından çıkan... bir bölümü yanmış fotoğrafta, yaşamlarının baharında 'Nazi piçleri'nin kurbanı olan iki genç insan... " (*Hürriyet*, 2 Haziran 1993).

İnsanlıkta alçaltma, bazı araştırmacılara göre (Leyens vd., 2000, 2001; Vaes vd., 2003), insanların kendi gruplarına gelişmiş karmaşık duygular (vicdan azabı, yurt sevgisi, coşku gibi); aşağı gruplara ise hayvanlarda da gözlenen basit, temel/birincil duygular (korku, acı gibi) atfetme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

2. Olumsuz Özellikler Atfetme

Bu tarz bazen bir ülkeyi, grubu, partiyi veya ideolojiyi olumsuz bir şekilde etiketleme bazen de bunları temsil eden şahsiyetlerin, aidiyet grupları hedef alınarak olumsuz özelliklerle ("aptal", "yalancı", "saldırgan", "sahtekâr" gibi.) yargılanması şeklinde kendini göstermektedir. Örneğin:

"Avrupa Konseyi'nde Fransız başbakanın terbiyesizliği" (*Hürriyet*, 1 Ekim 1980).

“Sahte grevci Ermeni militanı... Sydney'de bir sahtekarın maskesini indirdik” (*Tercüman*, 2 Aralık 1981).

“Bulgar Büyükelçisi Konstantinov... Hem yalancı hem küstah” (*Tercüman*, 16 Temmuz 1986).

3. Sosyal Dışlama

Hedef kişi veya grubun toplumla bağını koparma, onu toplumdaki ihraç etme tavrını belirtmektedir. Haber metinlerinde bu tarz, hedefin, toplumla bütünleşmediğini, ayrı/kopuk olduğunu vurgulama veya onu marjinalleştirme şeklinde görülmektedir. Araştırmada, gündelik yaşam pratikleri içinde “travestiler”, “tiner-ciler”, “satanistler” için kullanılabilen bu tarz, özellikle toplumun yerleşik düşünce kalıplarına ve düzenine uygun görülmeyen grupları ötekileştirmek için kullanılmaktadır. Örneğin:

“Atina'nın ünlü Üniversite Meydanı'nda Türkiye aleyhinde gösteri amacıyla toplanan aşırı solcu bir grup Türk terörist... Bunlar Türk olamaz” (*Hürriyet*, 15 Eylül 1982).

(Gazi olayları ile ilgili haberde) “Bunları aranızda barındırmayın” (*Hürriyet*, 15 Mart 1995).

4. Siyasal Etiketleme

Siyasal etiketleme, sosyal damgalamanın (*social stigmatization*) bir boyutunu oluşturmaktadır. Damgalama, başat grup tarafından “olumsuz kişilik özelliklerine ve stereotiplere bağlanan ve kişilerin statüsünü alçaltan, onları özel bir grup haline sokan bir özelliktir. Bunun sonucu, kötü şöhretli 'onlar' ve normal olan 'biz' ayrımı doğmaktadır” (Bilgin, 2008: 190). Toplumdaki başat grubun veya gazetenin reddettiği siyasal etiketleri kullanarak yapılan ötekileştirmeler bu tarzın ifadesi olarak kabul edilmiştir. Örneğin:

“İrkçi saldırı...Turizme dazlak darbesi” (*Cumhuriyet*, 16 Haziran 1993).

“Şeriatçı basın yine çarpıtı ” (*Cumhuriyet*, 2 Eylül 1998).

5. Gruplar Arası Kıyaslama

Başat grubun veya onun üyesi olarak gazetecinin kendini, kültürel repertuarında bulunan 'ezeli düşmanlar'ı, 'şeytanlar'ı ya da meşhur 'kötü' gruplarıyla kontrast haline sokmasını belirtmektedir. Örneğin:

“Hilal'e karşı Haç'a övgü” (*Zaman*, 10 Mart 1998).

“Çağdaş Türk kadınlarının laikliğe bağlılık yürüyüşü... Kara Cuma'ya karşı 'Beyaz Salı” (*Hürriyet*, 12 Nisan 1989).

“Taliban'dan beter. Afganistan'da işkenceyle adam öldürüp asan Talibanlardan daha acımasız olduğunu kanıtlayan PKK, biri kadın 4 masum ve savunmasız öğretmeni kurşuna dizerek katletti” (*Hürriyet*, 2 Ekim 1996).

“Türkiye'nin yanında Yunanistan bir hiç” (*Hürriyet*, 24 Temmuz 1991).

II. Grup: Volpato ve Cantone'nin Ayırt Ettiği Tarzlara Göre Ötekileştirmeler

6. Başat Grubun Temel Özelliklerinin ve Törelerinin Yokluğu

Bu tarz, araştırmamızda toplumun temel değerlerinden yoksunluğu vurgulama şeklinde tanımlanmış ve gazetenin benimsediği ülke değerlerinin hedef gruptaki yokluğu olarak yorumlanmıştır. Bu değerler, gazetenin dünya görüşüne göre farklılaşmaktadır; bazı gazetelerde Atatürk ilkeleri, Cumhuriyet, lâiklik, birlik, bütünlük, iç huzur ve düzen gibi millet/ulus eksensiz değerler iken bazılarında dinle ilgili değerlerdir. Örneğin:

(Yasadışı sol partilerin Selanik'teki toplantısı hakkında) “İhanet Birliği” (*Hürriyet*, 2 Mayıs 1984).

(RP ve İran temsilciliğinin tavrı hakkında) “10 Kasım saygısızları” (*Hürriyet*, 11 Kasım 1987).

“ABD'li komutandan küstahlık: Müslümanlar ölmek üzere iken domuz eti yüzünden yardımlarımıza sırt çeviremez” (*Zaman*, 3 Mart 1993).

7. Dış Grubun Sayısal Önemini Abartma

Bu tarz, toplumsal normlara ve başat grubun kriterlerine uymayan ve küçük olmaları dolayısıyla risk oluşturmayan grupların sayıca abartılmasını ve böylece bu grupların zararlı, düşman ve tehdit kaynağı olduğu yönündeki duyguların yoğunlaştırılmasını ifade etmektedir. Örneğin:

“Yurtdışındaki ihanet üç koldan yürütülüyor... Hepsi TKP'nin emri altında” (*Tercüman*, 4 Nisan 1984).

“Kıbrıslı Rum, kaçak Türk, Kürt ve Ermeniler, Atina'da kin kustu... Bayrağımızı yaktılar” (*Hürriyet*, 15 Haziran 1988).

8. Grubun Kendisinde Mahkûm Edilmesi

Hedef grubun olumsuz anlamlarla yüklenen kökensel aidiyetleri (ırk, din gibi) üzerinden ötekileştirilmesini belirtir. Bu tarz, hedef grubun özünde 'kötü' veya 'bozuk' olmasını öne çıkardığından özelleştirici bir tarz sayılabilir. Örneğin:

“Çingeneler 1000 liraya oy satıyor” (*Hürriyet*, 14 Ekim 1981).

“TRT Genel Müdürü Cem Duna'nın kimliği tartışılırken Münevver Ayaşlı'dan bir iddia: Macar Yahudisi de diyorlar” (*Zaman*, 21 Eylül 1988).

9. Dış Grubu Soyutlama, Yalnız veya Zayıf Gösterme

Grubun çeşitli gerekçelerle kimse tarafından istenmediğinin vurgulandığı, yalnız ve zayıf gösterilerek ötekileştirildiği durumlar bu tarzın bir örneği olarak kabul edilmiştir. Örneğin:

“Papandreu'nun 'Haçlı Seferi'ne Avrupa katılmadı” (*Tercüman*, 3 Mart 1982).

“PKK'nın öldürülen iki liderine aileleri bile sahip çıkmadı” (*Tercüman*, 15 Temmuz 1987).

III. Grup: Bu Araştırma İçin Belirlenen Tarzlara Göre Ötekileştirmeler

10. Etik Dışı ve Yasadışı Davranışla Suçlama

Mevcut yasal sistemi ihlâl eden ve bu haliyle de toplumsal yapı içinde etik sayılmayan, yasa dışı davranışlarla ilgili suçlamayı içeren gruplara yönelik ötekileştirme bu tarza dâhil edilmiştir. Bu tarz daha çok, grubun yasa, etik dışı eyleminin bir sonucu olarak kullanılmaktadır. Grup bu eylemiyle yasayı ihlal ederek hem toplumsal düzen hem de hukuk sisteminin işleyişi için tehdit olarak algılanmaktadır. Bu kategoriye daha çok kaçakçılık, karaborsacılık, vurgunculuk, dolandırıcılık, banka hortumlama, hayali ihracat ve

mafya gibi illegal örgütlenmelerin illegal eylemleri ile oluşan adi suçlar dâhil edilmiştir. Örneğin:

(Özal hükümeti için) “Bu gidiş nereye doğru? Hayali ihracat... Rüşvet salgını... Gümrük yağması...” (Cumhuriyet, 13 Şubat 1985).

“Yeşil reçetede Mafia parmağı... Çalıyorlar... Uyuşturucu ilaç alıyorlar... Ve 'hapçı'lara satıyorlar” (Hürriyet, 12 Mart 1986).

“İktidar savaş vurguncusu” (Hürriyet, 3 Ekim 1990).

11. Evrensel Değerlerden Yoksunluğu Vurgulama

Bu tarz, demokrasi, özgürlükler, insan hakları, uluslararası hukuk, basın özgürlüğü, insanlık, meslek etiği gibi başat grubun benimsemiği ve evrensel sayılabilecek değerlerin yokluğu ya da ihlalinin öne çıkarılmasını belirtmektedir. Bu değerler, büyük ölçüde ortak olmakla birlikte, gazetenin ideolojisine bağlı olarak farklılık göstermektedir; söz gelimi “türban” konusunun din ve vicdan hürriyeti ve ya aksine kadın hakları bağlamında yorumlanması gibi. Örneğin:

“Yalan yazmaya utanmıyor musunuz?... Yalan haber günlüğü” (Zaman, 28 Şubat 1990).

(Sırplar için) “500 yıllık kin... Türklere karşı... insanlık dışı inanılmaz bir intikam duygusu ” (Hürriyet, 30 Kasım 1994).

“ABD'nin terörde çifte standardı” (Cumhuriyet, 27 Mart 1996).

(Türban yasağı için) “Demokrasinin helvasını dağıttılar ” (Zaman, 24 Ocak 2001).

12. Tehdit Kaynağı Olarak Gösterme

Ötekileştirmenin temel nedenlerinden biri bazı grupların, çeşitli nedenlerle (iç düzen ve huzur, toplumsal barış ve konsensüs, ulusal varlığın bekası gibi) bir 'tehdit' olarak algılanmasıdır. Tehdit kaynağı olarak gösterme, araçsal bir ötekileştirme biçimidir. Burada öteki, kendi özelliklerinden ziyade aidiyet grubuyla ilişkilerinden dolayı hedef seçilmektedir. Bu bağlamda, ulusal birliğe dışarıdan tehdit oluşturan ya da 'dışarıdaki biz'e (diğer ülkelerde yaşayan Müslümanlar, Türkler, diğer Müslüman ülkeler ya da Kıbrıs) 'düşmanlık' gösteren, düşmanı kışkırtan, Türkiye'nin dış politikasında engelleyici politikalar izleyen ulus veya devletler hedef olmaktadır. Örneğin:

“Kaddafi Çizmeyi Aşma! Libya lideri, bölücüleri destekledi, Türkiye'ye örtülü tehdit savurdu” (*Hürriyet*, 20 Ağustos 1986).

“ASALA Son tehdidinde gayesini açıkladı: Hedef Türk kuruluşları” (*Tercüman*, 8 Ekim 1986).

“Her zamanki Haçlı zihniyeti: Ermeni saldırganları koruyan Batı, Türk-İslâm ülkelerine bağımsızlığı çok görüyor” (*Zaman*, 4 Eylül 1991).

13. Bir Olayın Faili Olarak Suçlama

Bu tarz, hedef gruba, kamu vicdanı bakımından bir değer ifade eden bazı 'kötü' eylemlerin (büyük çaplı soygunlar, anarşi ve terör eylemleri, siyasi cinayetler gibi) sorumluluğunu yüklemeyi belirtmektedir. Örneğin:

“35 aydını yakan yobazlar...” (*Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1997).

“Polis köşe bucak ararken, anarşistler nikah kıydılar” (*Hürriyet*, 30 Mayıs 1979).

“Manisa'da ülkücülerin terörü sürüyor, dün de çıkan olaylarda bir kişi öldürüldü” (*Cumhuriyet*, 27 Haziran 1979).

14. Düşman Görülen Bir Grupla İlişkilendirme

Bu tarz, bir grubu düşman olarak bilinen bir diğer grupla ilişkilendirmeyi belirtmektedir. Bu sayede, haksızlığı sabitlenmiş bir grubun olumsuzluğu öteki'ne transfer edilmektedir. Örneğin:

“Türk ve Alman komünistleri Duesseldorf'ta toplanıp Türkiye'ye karşı birlikte hareket etme kararı aldı... TKP ihanet işbirliği için anlaşma yaptı” (*Tercüman*, 11 Mayıs 1983),

“Polis-ülkücü terörist işbirliği eski” (*Cumhuriyet*, 6 Kasım 1996),

(PKK ile işbirliğine gönderme yaparak) “Hainler; Suriye, İran ve Irak'ta 10 merkezde yuvalanıyor...” (*Hürriyet*, 24 Haziran 1997).

15. Grubu Kendi Üyesine Kötüleme

Bu tarz, hedef grubu, bu grubun yanlısı bir kişi veya gruba (grupla etnik, kültürel, ideolojik işbirliği veya bağı olan) ya da bir grup üyesine kötüleme olarak tanımlanabilir. Bunun en somut tezahürü, eylemlerinden dolayı pişmanlık duyanlar ve itirafçılardır. Örneğin:

“DİSK'li işçiler feryat ediyor: 'Komünist sendikalar bizi aldat-
tı'" (*Tercüman*, 2 Temmuz 1980).

“İlginç ifşaat: Bir Yunan generalinin kaleminden... Yunan or-
dusunun adiliklerini anlatıyor " (*Hürriyet*, 24 Ekim 1979).

(Esenboğa Havalimanı'ndaki eylemin faili ASALA militanı Le-
von Ekmekçiyan'ın sözleri) “Ermeni milleti bilsin, asıl düşman
Türkler değil, ASALA'dır" (*Tercüman*, 6 Ekim 1982).

16. İç Grubun Mağduriyeti Üzerinden Ötekileştirme

Aidiyet grubunu birtakım uygulamaların mağduru, kurbanı
gibi gösterme ve mazlumlaştırma, bu uygulamaların faillerini öte-
kileştirmektedir. Bu tarz, haber metinlerinin, en azından başlıkla-
rında dış gruba genellikle doğrudan bir atıf içermemesi dolayısıyla
örtük bir ötekileştirme tarzıdır. Ancak bu örtüklüğe rağmen haber,
okuyucunun zihninde mevcut öteki şemalarına bir gönderme içere-
mektedir. Örneğin:

“Ermeni terörünün kurbanı büyükelçi Bakar, devlet töreniyle
toprağa verildi... Yine kalbimize gömdük " (*Tercüman*, 16 Mart
1983).

“Başörtülüye Sırp zulmü: Yoklamada 'Yok' sayılıyorlar" (*Za-
man*, 1 Aralık 1993).

“Başörtülü üniversiteliye zulüm!: Bölücü terör ülkeyi kan gö-
lüne çevirirken, polis başörtülü öğrencilerle uğraşiyor" (*Za-
man*, 27 Ekim 1993).

Çizelge-1'de görüldüğü üzere, 16 tarzdan yalnız 12'si dikkate
değer bir sıklıkta tekrarlanmıştır. Bunlardan ilk üçü Bar-Tal'in, dör-
düncü ve beşincisi Volpato ve Cantone'nin ayırt ettiği tarzlardandır;
kalan yedisi bu araştırma için tarafımızdan ayırt edilmiş tarzlardır.
Analiz sonucunda toplamda % 1'in altında kalan tarzlar 'diğer' ka-
tegorisi altında gruplandırılmıştır. 'Diğer' kategorisi “sosyal dışla-
ma”, “gruplar arası kıyaslama”, “dış grubun sayısal önemini abart-
ma” ve “grubun kendisinde mahkûm edilmesi” tarzlarını içermek-
tedir. Buna karşılık 12 tarz içinde sadece dördü % 10'un üzerinde yer
almaktadır ; “başat grubun temel özelliklerinin ve törelerinin yoklu-
ğu”, “tehdit kaynağı olarak gösterme”, “bir olayın faili olarak suçla-
ma” ve “düşman görülen bir grupta ilişkilendirme” tarzları.

Ötekileştirme Tarzları	Frekans	%
1. İnsanlık Dışına Atma - İnsanlıkta Alçaltma	279	7
2. Olumsuz Özellikler Atfetme	191	5
3. Siyasal Etiketleme	176	5
4. Başat Grubun Özellik, Değer ve Törelere Yoksunluğu	893	23
5. Dış Grubu Soyutlama, Yalnız veya Zayıf Gösterme	71	2
6. Etik Dışı / Yasadışı Davranışla Suçlama	258	7
7. Evrensel Değerlerden Yoksunluğu Vurgulama	340	9
8. Tehdit Kaynağı Olarak Gösterme	535	14
9. Bir Olayın Faili Olarak Suçlama	520	13
10. Düşman Gruplarla İlişkilendirme	425	11
11. Grubu Kendi Üyesine Kötüleme	62	2
12. İç Grubun Mağduriyeti Üzerinden Ötekileştirme	93	3
13. Diğer	48	2
Toplam	3.891	-

2

Çizelgedeki toplam ötekileştirme sayısı (3.891) ile yukarıda 3.004 olarak belirtilen ötekileştirme sayısı arasındaki fark, bazı haber metinlerinde birden fazla ötekileştirme yapılmasından ve bunların tabloya birinci tarzlarla toplanarak yansıtılmasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge-1: Ötekileştirme tarzlarının dağılımı²

Çeşitli ötekileştirme tarzları, gazeteler tarafından eşit oranda kullanılmamaktadır. Çizelgedeki 12 boyut içerisinde, *Cumhuriyet* gazetesi sırasıyla en çok dördüncü, yedinci ve 10'uncu tarzları; *Hürriyet* dördüncü, sekizinci, altıncı ve 10'uncu tarzları; *Tercüman* sekizinci, 10'uncu ve dördüncü tarzları; *Zaman* ise dördüncü, sekizinci, 10'uncu ve yedinci tarzları işlemektedir. Tarzlar açısından baktığımızda “evrensel değerlerin yokluğunu vurgulama” tarzını sırasıyla en çok *Zaman* ve *Cumhuriyet*; “ulusal/toplumsal değerlerin yokluğunu vurgulama” tarzını *Cumhuriyet*, *Zaman*, *Tercüman* ve *Hürriyet*; “tehdit kaynağı olarak gösterme”yi en çok *Zaman*, *Tercüman* ve *Hürriyet*; “iç grubun mağduriyetini vurgulama”yı en çok *Zaman*; “bir

olayın faili olarak suçlama"yı en çok *Tercüman*; "düşman görülen bir grupta ilişkilendirme"yi en çok *Zaman* ve *Tercüman* (ve yakın oranda da *Cumhuriyet* ile *Hürriyet*); "etik/yasa dışı davranışlarla suçlama"yı ise en çok *Hürriyet* gazetesinin kullandığı görülmektedir. İncelenen gazetelerde, "grubun kendisinde mahkûm edilmesi", yani grup aidiyetinin kendisinde aşağılama ifadesi ve dolayısıyla ayrımcılık nedeni olması gibi bir durum görülmemektedir. Bu bulgu, toplumumuzda belirli bir gruba karşı yaygın ırkçı tutumların olmadığını, bir başka deyişle toplumun ebedi ve ezeli bir "iç düşman"ının bulunmadığını ve sonuç olarak çeşitli ötekileştirme tepkilerinde konjonktüre bağlı işlevsel tepki niteliğinin ağır bastığını düşündürmektedir.

Tartışma

Ötekileştirme, insanın çeşitli kişileri, grupları, olayları ve durumları kategorilendirerek çevresini daha basit ve anlaşılır kılma eğilimiyle ilgili görünmektedir. Zira kategorilendirme, zorunlu olarak dile başvurmayı ve dilde mevcut niteleneleme sıfatlarını kullanmayı içermektedir. Bu bir adlandırma ve dolayısıyla etiketleme etkinliğidir.

Bu etkinlik gruplar planına taşındığında, kültürün içerisinde mevcut önyargı ve stereotiplerin kullanılması şeklini almaktadır. Toplumda mevcut gruplara bağlanan ön yargı ve stereotipler, esas olarak gruplar arasındaki çatışmalı ilişkilerin tarihinden ve dinamiklerinden kaynaklandığı ölçüde, ait olmadığımız gruplar hakkındaki söylemler, yanlı bir zemine kaymakta ve koşullara göre az ya da çok olumsuz bir haleye bürünmektedir. Kullanılan etiketler, gruplar arasındaki ilişkilerin dinamiğine göre 'basit adlandırma' ile 'düşmanlık derecesinde ötekileştirme' kutupları arasında gidip gelmektedir. Ayrımcılık söz konusu olduğunda etiketler, bir kişi veya grubun özelleştirilmesini sağlayan bir sembol olmaktan çıkarak 'damga'ya (*stigma*) ve bir sosyal yaraya dönüştürmektedir. Damgalama sürecinin acı, azap ve aşağılanma üreterek kişinin insan olma

niteliğini kısmen ya da tümünden yadsıdığını vurgulayan Moscovici'ye göre “damgalılar onları soyutlayan, diğerleriyle temaslarını engelleyen, onları ayrı bir türe sokan farklı bir ontolojik düzleme sokulur” (2002: 27).

Bir olay veya kişiyi, adlandırma ile etiketleme, etiketleme ile damgalama ya da ötekileştirme arasındaki sınırlar oldukça esnek ve geçirgendir. Bar-Tal'in de ortaya koyduğu gibi, aşırı olumsuz kategorilendirme, spesifik olarak çatışma durumlarında ve etnosantrizm sonucunda gözlenmektedir (1990: 66). Buna göre, toplumda gerilimli bir ortamın bulunması ve basın kuruluşlarının çatışan reel gruplarla bağlantılı olmaları halinde, gazeteler ötekileştirmeye doğru kaymaktadır. Çünkü bu tür ortamlarda, insanlarda kendi kategorisine kapanma ve diğer gruplarla farklılığı abartma eğilimi güçlenmekte ve bu da dünyaya, etnosantrizmi ifade eden ben-merkezli veya biz-merkezli bir perspektiften bakılmasına yol açmaktadır. Analizimizde “başat grubun temel özellik, değer ve törelerinin yokluğu” ve “tehdit kaynağı olarak gösterme” tarzlarının en sık başvurulan tarzlar olması, ülkenin yaşadığı iç çatışmalar ve dış sorunlar bağlamında, toplumun gazeteler üzerinden kendini 'savunma' tepkileri olarak yorumlanabilir. Hedef grupların “bir olayın faili olarak suçlanması” ve “düşman görülen diğer gruplarla ilişkilendirilmesi” de yine aynı yönde tepkilerdir. Bu tür ortamlarda kolektif öz-saygı ve kimlik duygusunun zayıflaması, uç tepkilere yol açmaktadır.

Bu konjonktürde ötekileştirme, kendi kimliğini negatif bir kutba, kötü bir referans noktasına karşıt olarak inşa etme çabalarının bir ürünü olarak görünmektedir. Gazeteler açısından bu negatif kutup, bazen tarihsel, kültürel veya ekonomik olarak çatışma halinde olunan bir grup bazen rakip bir basın kuruluşu bazen belirli bir güncel olay konusunda farklı pozisyonlar alan sivil toplum kuruluşları veya akımlar olmaktadır.

Esasen gazeteciliğin dili, mesleki etik ilkelerin çizdiği sınırlar içinde nadiren kalabilmektedir. Çünkü gazeteci gerçekliği pasif olarak izlemek ve kaydetmek yerine, söylemleri yoluyla inşa etmektedir. Söylem analizi perspektifinde (Parker, Wetherell, Potter gibi) bir

olayı veya durumu inşa eden önermeler sistemi olarak nitelendirilen 'söylem', dolayısıyla gazetecinin söylemi, bir olayın belirli bir versiyonunu, bir şekilde birlikte üreten önermeler, öyküler, imajlar, temsiller, metaforlar, anlamlar setini ifade etmektedir. Bu demektir ki, gazeteci söylemleriyle, söyleminin konu aldığı gerçekliği inşa etmektedir. Gazeteci, dünyayı 'ayniyle' temsil eden, sahneyen veya yeniden sunan, mevcut kılan, kopyalayan bir konumda değildir. Nitekim aynı bir olay veya gerçeklik, bir gazeteciden diğerine farklı şekillerde anlatıldığı gibi aynı gazetenin iki ayrı konudaki anlatı tarzı da değişebilmektedir. ABD basınında Bosna ve Rwanda olayları hakkında dört yıl boyunca altı gazetede çıkan yazıları inceleyen Myers ve arkadaşlarının (1996) ortaya koyduğu gibi bu olaylar niteliği itibarıyla birbirine benzer özellikler gösterse de farklı şekillerde yansıtılmıştır. Bezirgan Arar da (2002), medyada dört farklı gazete ve dört televizyon kanalında 1 Mayıs kutlamalarının işlenişini analizinde, buna paralel bulgulara ulaşmaktadır. Gazetelerin belirli bir konuda benzer bir anlatı ortaya koydukları bazı durumlarda ise konuyu, konunun kendisinden ziyade toplumdaki ortak stereotiplere göre anlattıkları gözlenmektedir. Nihayet belirli bir gazetenin öteki'leri kadar, bunlara yaklaşımı da zaman içinde değişiklik göstermektedir. Örneğin ötekileştirme eğilimi bakımından 1990'ların *Cumhuriyet* veya *Zaman* gazeteleri, 2000'li yılların *Cumhuriyet* veya *Zaman* gazetelerinden farklı görünmektedir.

İletişimde kullanılan dil ve söylemler, bir topluluğun bakış açısını yansıtmakta ve bu bakış açısı, gazetecinin grup aidiyeti üzerinden devreye girerek onun haberi işleyişinde kendini göstermektedir. Fakat bu olgu, çoğu durumda okurların da sezgisel olarak kavradığı ve beklediği bir durumdur. Bu nedenle gazeteci, bazen bilinçli bir strateji izlemeksizin de aidiyetinin işaretlerini yansıtarak okurları nezdinde onay bulmaya, onlarla 'biz' oluşturmaya meyletmektedir. Bu durumda gazetecinin söylemleri grup aidiyetine uygun bir ideoloji üretiyorsa bu, dilbilimsel özelliklerden ziyade psiko-sosyal nedenlerden kaynaklanmaktadır. Gazetenin ideolojisi, her şeyden önce ötekileştirme hedeflerinin seçiminde kendini göstermektedir. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinin öteki'leri

arasında ilk yıllarda (1979 ve 1980) aşırı sağ örgütler, silah kaçakçıları, ABD ve uluslararası sermaye temsilcileri gibi yer alırken, son yıllarda (2000 sonrası) İslamcı örgütler, laiklik karşıtı gruplar, Refah Partisi ve AKP gibi partiler, küresel güçler gibi ön plana çıkmaktadır. *Hürriyet* gazetesi genel olarak belirli bir çizgide kalarak terör hareket ve örgütlerini (PKK, ASALA gibi), yasal düzeni bozan mafya ve çeteleri, siyasal partileri, İran ve Yunanistan'ı; *Tercüman* gazetesi ise esas olarak sol örgütleri ve Türkiye'nin düşmanı olan ülke ve milletleri (SSCB, Suriye, Yunanlılar, Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler gibi) hedef almaktadır. *Zaman* gazetesinin ilk yıllarında Batı ve Hristiyanlar önemli bir ötekileştirme hedefi iken, bu eğilim 2000'li yıllarda kaybolmaktadır; ayrıca *Zaman*'ın öteki'leri arasında konjonktüre bağlı olarak mevcut sistemin çeşitli temsilci ve kurumları (YÖK, üniversiteler, basın), Ermeniler, Sırp, İsrail/Yahudiler, terör grupları (PKK) ön plana çıkmaktadır.

İncelediğimiz gazetelerde ötekileştirme etkinliği oldukça belirgindir. Bununla birlikte ötekileştirmenin kaçınılmaz olmadığı, bazı gazetelerin diğerlerine nazaran veya aynı gazete(cinin) bir konuya kıyasla bir başka konuda daha 'nesnel' (konunun niteliklerine daha sadık) davrandığı da açıkça görülmektedir. Burada önemli olan gazetecinin olaylar karşısındaki yaklaşımıdır. 'Betimsel ve bilgilendirici' bir anlayıştan 'değerlendirici ve yargılayıcı' bir anlayışa kaydıkça ötekileştirmeye doğru eğilim artmaktadır. Daha da önemlisi gazeteci, insanların günlük yaşamlarında olduğu gibi zaman darlığı, enerji tasarrufu veya türlü zorluklar nedeniyle, elindeki hazır bilgiyle yetinip basit zihinsel şemalar kullanarak kestirme yollardan yargıda bulunduğu (heuristik tarz) yanlılıkları artacaktır. Fakat daha geniş bir kapasiteye sahip olup daha çok çaba ve zaman harcayan ve böylece olayların çeşitli boyutlarını bütünsel olarak kavrayan gazeteci (sistemik tarz), meslek etiğinde öngörülen değerlere daha yakın olacaktır. Gazeteciliği 'soylu' yanında mümkün kılan da budur.

Kaynakça

- Alankuş Kural, Sevda (1995). "Medyada 'Öteki': Türbanlılar ve Kürtler." *Toplum ve Bilim* 67: 76-213.
- Alver, Füsün (2003). *Basında Yabancı Tasarım*. İstanbul: Der Yayınları.
- Alver, Füsün (2005). "Kategorileştirme Söyleminde Medyanın Rolü." <http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/ilksayil/falver-kategorilestirme.htm>. Erişim tarihi: 28.08.2005.
- Bar-Tal, Daniel (1990). "Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism." *Journal Of Social Issues* 46(1): 65-81.
- Bar-Tal, Daniel (1989). "Delegitimization: The Extreme Case of Stereotyping." *Stereotyping and Prejudice*. Daniel Bar-Tal, vd. (der.) içinde. New York: Springer-Verlag. 169-188.
- Baştürk Akça, Emel (2007). "Ege'de Sular Isındı': Yazılı Basın Söyleminde Yunanistan'ın Ötekileştirilmesi ve Kardak Krizi." *Kimlik, Medya ve Temsil*. Emel Baştürk Akça (der.) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi. 3-48.
- Bezirgan Arar, Yurdağül (2009). *Sosyo-Politik Bağlama Göre Türk Basınının "Öteki"leri*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bezirgan, Yurdağül (2002). *Haber Medyasında Dilin Kullanımı: Gazete ve Televizyon Haberlerinin Dili Kullanımı Açısından Karşılaştırmalı İçerik Analizi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bilgin, Nuri (2008). *Sosyal Psikoloji*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, Nuri (1977). "Haberlerin İşlenmesi." *Psikoloji Dergisi* 1(2): 9-17.
- Brookes, Heather J. (1995). "'Suit, Tie and A Touch Of Juju' The Ideological Construction Of Africa: A Critical Discourse Analysis of News on Africa in the British Press." *Discourse and Society* 6(4): 461-494.
- Chomsky, Noam (1993). *Medya Gerçeği*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık.
- Des Desert, Sophie, vd. (2003). "La Face Cachée du Journalisme!." *Nouvel Observateur* 2034: 9-12.
- Dursun, Çiler (2004). "İslamcı Basında Kemalizm Karşıtlığının Kurulması." *Haber, Hakikat ve Gerçeklik İlişkisi*. Çiler Dursun (der.) içinde. Ankara: Elips Kitap. 183-226.
- Gitlin, Todd (1980). *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. Berkeley: University of California Press.
- Halimi, Serge ve Rimbart, Pierre (2004). "Contestation des Medias ou Contestation pour les Medias?." *Medias et Censure. Figures de l'Orthodoxie*. Pascal Durand (der) içinde. Liege: Editions de l'Université de Liege. 137-152.
- Halsam, Nick, vd. (2007). "Dehumanization: A New Perspective." *Social Personality and Psychology Compass* 1(1): 409-422.
- Le Bohec, Jacques (2006). "La Communication Politique Désenchantée." *Sciences De l'Information et de la Communication*. Stéphane Olivési (der.) içinde. Grenoble: PUG. 79-96.
- Lemieux, Cyril (2003). "Ils Perdent Leur Légitimité." *Nouvel Observateur* 2034: 12.

- Leyens, Jacques-Philippe, vd. (2001). "Emotional Prejudice, Essentialism and Nationalism." *European Journal Of Social Psychology* 33: 704-717
- Leyens, Jacques-Philippe, vd. (2000). "The Emotional Side of Prejudice: The Attribution of Secondary Emotions to In Groups and Out Groups." *Personality and Social Psychology Review* 4(2):186-197. .
- Mathien, Michel (1992). *Les Journalistes et le Systeme Mediatique*. Paris: Hachette Superieur.
- Mercier, Arnaud (2004). "Pour La Communication Politique." *Revue Hermes* 38: 70-76.
- Metzger, Jean Paul (2006). "L'information-Documentation." *Sciences de l'Information et de la Communication*. Stéphane Olivesi (der) içinde. Grenoble: PUG. 43-62.
- Moles, Andre Abraham (1983). *Kültürün Toplumsal Dinamiği*. Çev., Nuri Bilgin. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Moscovici, Serge ve Hewstone, Miles (2003). "De La Science au Sens Commun." *Psychologie Sociale*. Serge Moscovici (der) içinde. Paris: Presses Universitaires de France. 545-572.
- Moscovici, Serge (2002). "Pensée Stigmatisée et Pensée Symbolique. Deux Formes Elementaires de la Pensée Sociale." *Les Formes De La Pensée Sociale*. C. Garnier (der) içinde. Paris: PUF. 21-53.
- Myers, Garth, vd. (1996). "The Inscription of Difference: New Coverage of The Conflicts in Rwanda and Bosnia." *Political Geography* 15: 21-46.
- Oren, Neta ve Bar-Tal, Daniel (2005). "La Delégitimation: Un Obstacle au Processus de Paix." *L'Autre: Regards Psycho-Sociaux*. Sanchez-Mazas, Margarita ve Licata, Laurent (der) içinde. Grenoble: PUG. 175-210.
- Vaes, Jeroen, vd. (2003). "On The Behavioral Consequences of Infrahumanization: The Implicit Role of Uniquely Human Emotions In Intergroup Relations." *Journal Of Personality And Social Psychology* 85(6): 1016-1034.
- Volpato, Chiara ve Cantone Ambra (2005). "Un Tout-Autre: Le Colonisé. Une Étude de Delégitimation dans la Presse Fasciste." *L'Autre: Regards Psycho-Sociaux*. Margarita Sanchez-Mazas ve Laurens Licata (der) içinde. Grenoble: PUG. 211- 240.

